

Végső István

Spanyolnátha Kiskunhalason az első világháború után

„Spanyolországból egy új betegség rohanta meg a különböző országokat. A titokzatos új háborús betegség Halast sem kerülte el. Itt is feltűnt, szerencsére szóróányosan és enyhe lefolyással. Eddig mindössze néhány megbetegedés történt és mindegyik esetben rövidesen beállt a gyógyulás. Aggudalomra a legkisebb ok sincsen, mivel a betegség teljesen veszélytelennek mondható. A betegséget az orvosok eleinte egyszerű influenzának tartották s csak a spanyol betegség leírását olvasva állapították meg, hogy tulajdonképpen miről is van szó. (...) Halálos eseteket nem észleltek. Kezdetben nagy láz lép fel, mely azonban hamarosan elmúlik. A gyógykezelés egyszerű: a betegnek az ágyat kell őriznie” – így szólt a korabeli első, kiskunhalasi médiatudósítás a világháborúról.¹ Sajnos Kiskunhalas tekintetében nem születtek még feltáró munkák a világháború idején lezajlott járványok kapcsán. Csak egy-egy mondattal közölték eddig a tényt.² Nagy Szeder István helytörténész csak ennyit írt: „...a spanyolnátha-láz számos halálos áldozatot szedett városunkban is.”³

A nyár közepén megjelent hír után aztán 1918 októberében már egyre súlyosabb helyzetről számoltak be az újságok. „Több száz spanyolbeteg Halason – bezárták az iskolákat. Az országszerte terjedő spanyoljárvány Halason is nagy mértéket öltött. Mindenütt, így Halason is különböző intézkedéseket tesznek a hatóságok, sajnos, azonban alig van eredménye, a járvány egyre terjed, szedi áldozatait. A különös betegségnek Halason is már többen estek áldozatául. Eddig városunkban az áldozatok száma 5-6-ra tehető. Egy családba a spanyolbetegség 8 áldozatot követelt magának. A járvány eleinte Halason nem nagymértékben lépett fel. Most azonban tetőpontját érte el. Nincs az a család, ahol spanyolbeteg ne lenne...”⁴ Az iskolák bezárása pedig különösen indokolt volt, bár nagyon késeinek tűnik a járványügyi számok alapján. „A városhoz beérkezett jelentés szerint a kath. iskolába beírt 155 tanuló közül ez idő szerint 70-80-an betegek; a központi iskolában járó tanulók között is rohamosan terjed a spanyol betegség. Ott a tanulók 50 százaléka kapta meg a spanyolbetegséget. A közegészségügyi bizottság elhatározta az összes halasi iskolák bezárását. E szerint úgy a belterületi állami elemi és felekezeti iskolák, valamint a községi és magánóvodák október 27-ig zárva lesznek...”⁵

1 Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1918. július 17. 3.

2 Halász Géza – Janó Ákos: Kiskunhalas története a felszabadulásig. In: Janó Ákos (szerk.): Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. Kiskunhalas, Kiskunhalas Városi Végrehajtó Bizottság, 1965. 67.

3 Nagy Szeder István: A redemptio utáni kor 1745-től kezdve. Kiskunhalas, Kiskunhalas, Sepsi család, 1993. 174.

4 Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1918. október 16. 2.

5 Uo.

A legnagyobb tombolást a járvány az első világháború utolsó évében végezte. Világszinten 1918–1920 között 40–100 millió közé teszik az elhunytak számát. Magyarországon százezres mértéket ért el az elhalálozás. Dr. Budai József orvos ezt írta a spanyolnátháról: „1918-ban zajlott a XX. század első nagy járványa – a spanyolnátha –, amely modern korunk mind ez ideig legnagyobb biológiai katasztrófája volt. (...) A betegség jórészt vérzéses tüdőgyulladás képében alakult ki, és rendkívül gyorsan, órák alatt halálhoz vezetett. A vírusos pneumonia különösen a 20–40 éveseket sújtotta szokatlanul nagy számban. (...) A járvány kórokozójára vonatkozó ismeretek szegényesek, mivel még nem létezett virológia.”⁶

A kór elterjedését többen is a katonasággal hozták párhuzamba. Kiskunhalason egyébként 1915-től szállásoltak be katonai alakulatokat hosszabb időre. Hadikórházak is voltak a településen. 1915/16-ban néhány koleragyánús esetet regisztráltak, de haláleset nem történt.⁷ A város területén 1918-ban a cs. és kir. 24. vadászszázlój pótszázada állomásozott, akik révén az olasz frontot megjárt katonák is voltak itt.⁸ Természetesen 1918-tól egyre nagyobb létszámban kiskunhalasi honvédek, népfelkelők is tértek haza a hadszínterekről, a legtöbben Észak-Olaszországból.⁹ Ezenfelül délszláv, olasz és orosz hadifoglyok, internáltak is voltak Kiskunhalason a hadifogolytáborban, akik nem ritkán kijártak mezőgazdasági munkát végezni a külterületre. És azt se feledjük, hogy a város vasúti csomópont is volt, rengeteg utazóval kell ekkor is már számolni.¹⁰

Országszerte nagy gondokat okozott a járvány hirtelen megjelenése és hogy nagymértékben terhelte az egészségügy kapacitását.¹¹ Leginkább a fővárosban, már 1918 nyarától tombolt a kór, és ott is haltak meg a legtöbben.¹² Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében hivatalos szinten 1918 szeptemberében kezdtek foglalkozni a járvánnyal. Dr. Krajsik Rezső tisztii főorvos terjesztette elő a Budapesten már gyilkoló, ijesztő pandémia tényét, akkor még influenzának címkézve a betegséget.¹³ Fazekas Ágost vármegyei alispán 1918. október 7-én közérdekű határozatot adott ki a spanyol betegség kapcsán, minden járási főszolgabíró és városi polgármester részére. Ebben kiemelte a tisztálkodás fontosságát és a nyilvános helyiségek látogatásának kerülését. Közegészségügyi jelentést készített a tisztii főorvos, és ennek hatására 1918. november 10-ig minden iskolát be kellett zárni a

6 Dr. Budai József: *Influenza – madárinfluenza – Fenyeget-e pandémia?* In: *LAM Lege Artis Medicinæ*. 2005/3. sz. 207.

7 *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1915. július 14. 3., július 21. 2., október 1. 2.

8 Szili Kováts László: *Az egykori cs. és kir. 24. tábori vadászszázlój története*. Budapest, Légrady Nyomda, 1940. 212–226.

9 Országos szinten súlyos problémát okozott a leszerelő katonák megjelenése, akik a kórt hordozhatták. Vö.: Kárpáti Endre: *Madzsar József egészségpolitikai tevékenysége a magyarországi polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. In: *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 28. sz. 1963. 59., illetve Petneházy Dezső – Fatula Jurij: *Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének egészségügyi szolgálata az első világháborúban*. In: *Orvostörténeti Közlemények, Communicationes De Historia Artis Medicinæ*, 2016. 234–237. sz. 100–101.

10 Vö.: Végső István: *Fiume és Kiskunhalas első világháborús kapcsolata*. In: *Bácsország Vajdasági Honismereti Szemle*. 2010/1. 82–84., illetve Végső István: *Kiskunhalas és az első világháború*. In: *Bácsország Vajdasági Honismereti Szemle*. 2014/3. 14–16.

11 Katus Mária: *Magyarország közegészségügyi helyzete és a polgári demokratikus forradalom 1918–1919*. In: *Orvostörténeti Közlemények, Communicationes De Historia Artis Medicinæ*, 1969. 48–49. sz. 34–35.

12 Géra Eleonóra: *A spanyolnátha Budapesten*. In: *Budapesti Negyed*. XVII. évfolyam 2. szám 2009. nyár. 224–227.

13 Gaálné Barcs Eszter: *Adalékok Pest megye 1915–1919 közötti járványainak történetéhez*. In: *Tanulmányok Pest megye múltjából III*. Budapest, Pest Megyei Levéltár, 2009. 120–121.

vármegyében.¹⁴ Kiskunhalason 1918-tól az országos és vármegyei rendeletekhez igazodva Kolozsváry Kiss István polgármester vezetése mellett először a polgármesteri hivatal, majd a helyi Nemzeti Tanács (Néptanács) intézkedett a járvány ügyében. Közvetlenül pedig dr. Dobozy István városi tisztí főorvos igyekezett a rendelkezéseket érvényesíttetni.

Lássuk tehát konkrétan a járvány okozta haláleseteket Kiskunhalason, 1918-tól. Ám néhány megjegyzés még ezek előtt. Más összeírásoktól eltérően, 1918. október közepétől nem vettem figyelembe a *tüdőlob* orvosi kifejezést mint halálokot. Ugyanis eleinte nem ismerték fel a spanyolnáthát, és a korszakban háromféleképpen (*spanyol betegség*, *tüdőlob*, *influenza*) is nevezték. Erre utal a cikk elején lévő korabeli idézet is. A *tüdőlob* mint idénybetegség beágyazódott a spanyolnátha megjelenése idejével. Bár 1918. október és 1919. április között más évektől eltérő, nem átlagos, de nem kiugróan magas a 32 fő elhunyt. Hiszen például, a világjárvány időszakán kívüli, 1914/15-ben 17 fő, míg 1923/24-ben 24 fő volt a *tüdőlob* betegségben elhunytak száma.¹⁵

Viszont arra már 1918 októberében utaltak, hogy nyár óta 5-6 halálozás történt Kiskunhalason. Ez közel megegyezik az 1918. július és október közötti 9 *tüdőlob* okozta elhalálozással, amit felhasználtam a statisztikám kialakításához. Másfelől, valószínűleg ekkor vegyesen kezdtek el használni a járvány meghatározásánál a halálok leírását. Így hol *influenza*, hol „*spanyol betegség*”, hol „*spanyolnátha*” kifejezésekkel illették a nyavalyát. Utóbbi két meghatározást egyébként 1918 és 1920 között összesen csak 16 alkalommal használták.¹⁶

*A tüdőlob áldozatai Kiskunhalason, a szeptember és áprilisi időszakokban, 1914–1924*¹⁷

1914–1915: 17 fő

1918–1919: 32 fő

1919–1920: 19 fő

1921–1922: 22 fő

1923–1924: 24 fő

A 25 ezer fős Kiskunhalason, 1918-ban 1-2 ezer fő is lehetett a fertőzöttek száma. 83 ember esett áldozatul a kórnak itt. Közülük 18 éven aluli: 28 fő, 19-39 év közöttiek: 39 fő, 40–65 év közöttiek: 13 fő, 65 éven felüli: 3 fő volt. A nemek közti eloszlás: nő 42 fő és férfi 41 fő volt. Köztük 6 orosz hadifogoly esett áldozatul a betegségnek. A tanyavilágban: 36 fő, az Alsóváros-Tabánban: 21 fő, a Felsővárosban: 13 fő, a Belvárosban: 7 fő, a hadifogolytáborban: 6 fő hunyt el. Látható, hogy igen sok áldozat 18 éven aluli volt, köztük főként csecsemők vagy gyermekek. A halál a legnagyobb arányban a középkorúakat érintette, akik foglalkozásukat tekintve a kisbirtokosok és a napszámosok közül kerültek ki. Bár az 1918-as sajtó leginkább fiatal nők haláláról cikkezett, a nemi eloszlás szinte teljesen egyenlő volt.¹⁸ Abban viszont a kutatásom alapján igazán lehetett a médianak, hogy az Alsóváros-Tabánban és a külterületen is gócpontok alakultak ki bizonyos lakóközösségek

14 Vö.: Uo., illetve *Budapesti Hírlap*, 1918. október 18. 8.

15 Vö.: MNL-BKML, XXXIII. 1 a) Kiskunhalas 1914–1917., 1918–1920., 1921–1925. évek halotti anyakönyvei. 1914–1924-es évek bejegyzései.

16 Magyar Nemzeti Levéltár–Bács-Kiskun Megyei Levéltár (továbbiakban: MNL-BKML), XXXIII. 1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi halotti anyakönyve.

17 Vö.: MNL-BKML, XXXIII. 1 a) Kiskunhalas 1914–1917., 1918–1920., 1921–1925. évek halotti anyakönyvei. 1914–1924-es évek bejegyzései.

18 *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1918. november 13. 3.

révén. Többször visszatérő utcanévek vagy külterületi elnevezések viszonylag gyakoriak a halálesetek feljegyzéseinél.¹⁹

A közellátás rendkívül rossz állapotában a spanyolnáthában szenvedők petróleum- és cukorjegyeinek átvételét és beváltását is külön kezdték szabályozni.²⁰ Nem beszélve arról, hogy a komoly változásokon áteső magyar állam és a város vezetésének ilyen időszakban kellett gyűléseket, megbeszéléseket és tanácskozásokat tartani. 1918 októberétől a Nemzeti Tanács (Néptanács) állandóan igyekezett megoldani a rá nehezedő számos problémát. Nem beszélve arról, hogy a Kiskunhalasról bevonultak közül 1003 férfi esett el a különböző frontokon.²¹

1919-ben nagyon jelentős a visszaesés az előző évhez képest. Valószínűleg a számos óvintézkedés, az intézmény-, a vállalkozásbezárások, a tisztasági előírások betartása komoly hatással lehetett. 1919-ben összesen 2 nő hunyt el Kiskunhalason. Mindketten január elején haltak meg. Az Alsóváros-Tabánban éltek, egyikük 46, másikuk 73 éves volt. A média sem foglalkozott olyan intenzíven a világjárvánnyal, mint az előző év hónapjaiban.²²

Ám a halálos kór 1920 első negyedében újra feltűnt, de nem pusztított úgy, mint 1918-ban. Közel 3-500 betegről tudott a helyi közegészségügyi hivatal.²³ Végül közülük 9 kiskunhalasi halt meg a gyilkos betegségben. A halálozások 1920. január és március között történtek. Köztük 18 éven aluli: 5 fő, 19–39 év közöttiek: 3 fő, 40–65 év közötti: 1 fő volt. A nemek közti eloszlás: nő 5 fő, férfi 4 fő volt. Fele-fele arányban: a Belvárosban és a tanyavilágban élők voltak az áldozatok. A viszonylag alacsony halálozási szám annak is köszönhető, hogy a kór felbukkanása után azonnal megtörténtek az intézményi bezárások, és nyilván mindenki nagyon komolyan vette az újabb óvintézkedéseket és az egészségügyi előírások szigorú betartását.²⁴ Ám azt is meg kell említeni, hogy 1920. márciusban a *Kiskunhalas Helyi Értesítőjében* – a szerkesztőséget is meglepve – magasabb halálozási szám jelent meg. Úgy tűnik, hogy ekkor újra beleszámolták a tüdőlob betegséget a járványba.²⁵ Az újság szerint 17 áldozata volt a spanyolnáthának. Ehhez annyit fűzhetünk hozzá, hogy az 1920. január vége és március közepe között tomboló járvány idején 11 fő halt meg tüdőlob betegségben. Például Gyenizse Károly 30 éves hadirokkant, egy kiskunhalasi lap beszámolója szerint 1920 februárjában „spanyol betegségben” hunyt el.²⁶ A halotti anyakönyvi bejegyzésénél viszont a halál okaként tüdőlob megnevezést írtak be.²⁷ Ám leszögezhető, hogy a betegség visszaszorítása érdekében hozott óvintézkedések, elővigyázatosság és megelőzés meghozta az eredményét: „A tömeges összefovertelektől lehetőleg tartsuk távol magunkat. Színházakat, mozgószínházakat, kabarékat, orfeumokat, banketteket, kávéházakat, vendéglőket, kávé- és pálinkaméréseket, vasúti és egyéb váróhelyiségeket, templomokat, klubokat, gyűléseket, népmulatságokat kerülni kell. Köhögés és tüszentés alkalmával tartsuk zseb-

19 Vö: MNL-BKML, XXXIII.1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi halotti anyakönyve. 1918. év bejegyzései.

20 *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1918. október 16. 3.

21 Halász Géza–Janó Ákos: *Kiskunhalas története a felszabadulásig*. In: Janó Ákos (szerk.): *Kiskunhalas helytörténeti monográfia I*. Kiskunhalas, Kiskunhalas Városi Végrehajtó Bizottság, 1965. 189.

22 MNL-BKML, XXXIII.1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi. évi halotti anyakönyve. 1919. év bejegyzései.

23 Vö: *Halasi Újság*, 1920. január 28. 3., február 4. 3.

24 MNL-BKML, XXXIII.1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi halotti anyakönyve. 1920. év bejegyzései.

25 Vö.: MNL-BKML, XXXIII.1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi halotti anyakönyve. 1920., illetve *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1920. március 3. 3.

26 *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1920. február 18. 3.

27 MNL-BKML, XXXIII.1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi halotti anyakönyve. 1920. 49. bejegyzés.

kendőnket a szájunk és orrunk elé. Csókolódzás (úgy az arcon, mint a kézen) kerülendő, a köpködés veszélyes. A kézfogás ragadós betegségeket terjeszthet. Szájunkat és torkunkat többször fertőtlenítő szerrel öblítsük ki.”²⁸

Érdekesség, hogy a spanyolnáthát 2009-ben Közép-Amerikában a sertésinfluenzához hasonlították, vagy azzal keverték össze.²⁹ Ez azért emelendő ki, mert 1919 legvégén Kiskunhalason is megjelent ez a disznók között taroló állatbetegség. Viszont az embert pusztító spanyolnátha egyik 1920. februári áldozata egy belvárosi hentesmester volt.³⁰ A párhuzam a véletlen műve is lehet.

A spanyolnátha áldozatai Kiskunhalason, 1918–1920

1918: 83 fő

1919: 2 fő

1920: 9 fő

Kiskunhalason tehát az adott időszakban összesen 94 fő hunyt el a világiárványban. Ez nem volt egy kiugróan magas halálozási ráta. Például a hasonló lakosságszámú Jászberényben 170 fő, Karcagon 102 fő, Mezőtúron 140 fő halt meg.³¹ A járvány idején a vidék állítólag csendesebb, békésebb volt, és még az ellátás is jobb, mint a fővárosban. Legalábbis az egyik helyi lap szerint: „Budapesten sokkal nagyobb a veszély, mert a gyógyszertárak a betegség megátlásához szükséges gyógyszerekkel nem rendelkeznek. E tekintetben Halason jobbak a viszonyok, mert itt a gyógyszertárak hosszabb időre el vannak látva ilyen gyógyszerekkel, így kodein és aszpirin a fővárosi gyógyszertárakban már nem is kaphatók, míg a halasi négy gyógyszertárban ezekben nincs hiány. A legfontosabb óvintézkedés ennél a bajnál az, hogy a legkisebb meghűlés esetén már legyen mindenki elővigyázatos és gyógykezeltesse magát.”³²

Az álhírek, rosszindulatú pletykák ekkor is megjelentek, de a média igyekezett ezeket néha tisztázni.³³ Érdekes, hogy „természetgyógyászati” javallatok is felbukkantak, a hírekben és hirdetésekben egyaránt. Egyesek szerint a vörös óbor vagy a forralt bor, a forralt pezsgő és a borlevés is komoly ellenszere volt a betegségnek.³⁴

*Az időszak összes halálozási adatai, Kiskunhalason, 1910–1929*³⁵

1910: 500 fő

1918: 653 fő

1919: 446 fő

28 *Halasi Újság*, 1920. február 8. 3.

29 *Új influenza-világiárvány?* In: Orvos-továbbképző Szemle Online: <http://otszonline.hu/download.php?id=2638> (letöltés, 2020. március 14.)

30 1920. február 1-jén, éjjel hunyt el a 31 éves hentesmester spanyolnáthában. MNL-BKML, XXXIII. 1 a) Kiskunhalas 1918–1920. évi halotti anyakönyve. 1920. év 31. bejegyzése.

31 Vö.: Bojtos Gábor: *A spanyolnátha áldozatai*. In: https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/virtualis_kiallitas/a_spanyolnatha_aldozatai (letöltés, 2020. március 14.)

32 *Halasi Újság*, 1920. február 4. 3.

33 Például egy helyi egyedül élő hölgyről elterjesztették, hogy meghalt. Ő fogadta a gyászolókat, és végül zsúrozásba fajult a magyarázkodás. *Halasi Újság*, 1920. február 1. 3.

34 *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1918. január 7. 1., október 30. 2.

35 Vö.: Alabán Péter: *Kiskunhalas társadalma a dualizmus idején és a Horthy-korszakban*. In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.), *Kiskunhalas története III. kötet*. Kiskunhalas Város Önkormányzata, Kiskunhalas, 2005. 457–458. illetve MNL-BKML, XXXIII. 1 a) Kiskunhalas 1918–1920., 1921–1925. és 1926–1929. évi halotti anyakönyvei.

1920: 425 fő
1921: 413 fő
1922: 417 fő
1927: 501 fő
1929: 487 fő

1921-ben már nem bukkant fel újra a ragályos betegség. A spanyolnátha legközelebb Magyarországon, különösen Budapesten, illetve Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 1927-ben, majd 1929-ben tért vissza. Újra megkezdődtek az óvintézkedések, intézménybezárások a városban, ahol még a megbetegedők száma is igen csekély volt végül. Halálozás 1927-ben újra történt. A helyi lap szerint 11 ember halt meg a spanyolnáthajárványban. A halotti anyakönyv bejegyzései szerint 1927. január és április között 2 fő halt meg „spanyol betegségben”.³⁶ 1929-ben már nem fordult elő spanyolnátha miatti halál.³⁷

Látható, hogy a kutatás egyik legnagyobb hátráltatója a betegség pontos beazonosíthatóságának problémája. A korszakban úgy tűnik, nem tudták a három betegség (spanyolnátha, influenza, tüdőlob) közti megkülönböztető jegyeket. Ezt tovább zavarja az anyakönyvek és a helyi lapok állítólagos hivatalos információi közti eltérések. Ennek ellenére a mai ismereteink szerinti, az országos tendenciától nem tért el a kiskunhalasi helyzet. Az országos, vármegyei és települési intézkedések láthatóan vissza tudták szorítani, hogy a járvány még több emberéletet követeljen. Az ország 1918 és 1920 közötti gazdasági, közellátási és politikai válsága nyilván komoly hátráltatója volt a még hatékonyabb védekezésnek, de mégis úgy tűnik, hogy jelentős eredménynek könyvelhető el, hogy nem lett több halottja a spanyolnáthának.

36 MNL-BKML, XXXIII. 1 a) Kiskunhalas 1926–1929. évi halotti anyakönyve, illetve *Kiskunhalas Helyi Értesítője*, 1927. március 9. 2.

37 Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1929. február 23. 2.